

UOT 930.2:2;141.45

QADINLARIN HƏDİS ELMİNDƏ ROLU

İ.Z.QULİYEV

AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
quliyev.ibrahim.78@mail.ru

İnsanlığ baxımından qadın və kişi eynidir. Qadın və kişi bərabər olmaqla birlikdə fiziki quruluşları etibarilə fərqlidirlər. Bunun əksini iddia etmək mümkün deyil. Çünki o halda qadın və kişi deyə iki ayrı-ayrı varlıq meydana çıxmazdı. Qadın və kişi hər cəhətdən bərabərdir demək də əbəsdir. Çünki Allah qadına və kişiyyə ayrı-ayrı xüsusiyyətlər vermişdir. Yəni qadın və kişi fizioloji və psixoloji baxımdan təbiətləri müxtəlifdir. Elm öyrənmək baxımından da qadın və kişilər arasında heç bir fərq yoxdur. Çünki Peyğəmbər (s) “Elm öyrənmək hər bir kişi və qadına vacibdir”, - deyə buyurmuşdur. Məhz buna görə də İslamın ilkin dövrlərindən etibarən müsəlman qadınlar İslam elmlərinin müxtəlif sahələrində çalışmış, elm əldə etmişlər. Burada Azərbaycan qadınlarının rolu xüsusilə vurğulanmalıdır.

Açar sözlər: qadın, elm, hədisşünaslıq

Qadın hədisşünaslar içində Azərbaycan xanımlarının xüsusi yeri vardır. Məryəm bint Kəmaləddin əl-Maraği, onun bacısı Ümmül-Hüseyn və Ümmül-Hüseyn Fatimə Maraği onların öndə gələnlərindəndir.

İslam irqçilik düşüncəsini heç bir zaman qəbul etməmişdir. İslama görə ərəbin ərəb olmayana, ağ dərilinin qara dəriliyə təqvdən başqa heç bir üstünlüyü yoxdur. Peyğəmbərdən (s) soruşdular: “Ey Allahın Rəsulu! İnsanların ən xeyirlisi, şərəflisi kimdir? Peyğəmbər (s) dedi: Allahdan ən çox qorxanlarıdır”. Peyğəmbər (s) verilən sualın cavabını ümumi olaraq “insanlar” çərçivəsi içində ümumi prinsipləri xatırladaraq cavablandırmışdır. İnsanların dil, rəng, var-dövlət, cinsiyyət kimi fərqlilikləri də İslama görə üstünlük səbəbi deyil. **“Göylərin və yerin yaradılışı, dillərinizin və rənglərinizin müxtəlifliyi də Onun qüdrət əlamətlərindəndir”**[4, Rum, 22]. İnsanların dəyəri mal, şəkil, soy-kökə və gücdə deyil, təmiz qəlb və ixlasla edilən əməllərdədir. İnsani keyfiyyətləri özündə yerləşdirməmiş, elm, tərbiyə və əxlaq cəhətindən yetişməmiş şəxsin soy-kökü nə olursa olsun, onu üstün hala gətirə bilməz. İslama görə hər kəsin Rəbbi Allahdır. Bütün insanlar Adəmdən (ə), Adəm (ə) isə torpaqdan yaradılmışdır. Bu anlayış irqçiliyə vurulan ən böyük zərbədir. İnsanların öz çalışmaları ilə əldə edə bilmədikləri xüsusiyyətlərlə öyünməyə haqları yoxdur.

Bunlar Allahın verdiyi nemətlərdir və bu nemətlərə yalnız şükr edilməlidir.

Qadın-kişi bərabərliyi son dövrlər üzərində tez-tez müzakirələr aparılan mövzudur. İslama ən çox hücum edilən mövzuların başında qadın və qadın haqları gəlməkdədir. Bu hücumların səbəbi də ya cəhalət, ya da düşmənçilikdir. Əslində bunlar İslamın qadınlara verdiyi dəyərləri görmürlər. İslamiyyət qadını alçaltmır, əksinə onu layiq olduğu məqama ucaldır. Yəni İslama görə insan adını qadın və kişi birlikdə daşıyırlar. Əgər qadın dəyərsizsə, deməli, onun dünyaya gətirdiyi oğlan və qız da dəyərsizdir. Buna görə də qadını aşağı səviyyədə görmək ağılsızlıqdır. Allahın bəndəsi olmaları baxımından qadınla kişi arasında fərq yoxdur. Uca Allah belə bəyan edir: **“Ey insanlar! Biz sizi bir kişi və bir qadından (Adəm və Həvvadan) yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız (kimliyinizi biləsiniz) deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınızdır”**(4, Hucurat, 13). Deməli, dəyərli olmaq cinsiyyət və milliyyətlə deyil, günahlardan çəkinib gözəl insani xüsusiyyətləri özündə cəm etməklədir. İnsan yer üzündə Allahın xəlifəsidir. Qadın və kişi müştərək olaraq bu yüklə dünyaya gəlmişlər. Allah yanında hər ikisinin də əməli dəyərlidir. Əməllərinə müqabil olaraq verilən savablar da bərabərdir və qadının savabı kişidəkindən heç də az deyildir [8].

İslamda kişi və qadınlar bir-birlərinin dostu olmaqla yanaşı, həm də savab işlərdə bir-birlərinə kömək edirlər. Bütün bunların hamısı insan həyatının xoşbəxt yaşanması üçün mühüm amillərdən hesab olunur. Amma biz İslamdan öncəki mədəniyyətlərə diqqət yetirdiyimiz zaman qadınların son dərəcə aşağılandığının şahidi olur, onlara lazımı dəyərin verilmədiyini müşahidə edirik. Mədəniyyətşünaslığa aid mənbələrdə də qeyd edildiyinə görə, İslamdan əvvəl qadının heç bir dəyəri yox idi. Ərəblər qız uşaqlarını diri-diri basdırırdılar. İslam zühur etdikdən sonra isə, bu pis adətlərə son qoymuşdur. Hədəsi-şəriflərdə də qeyd edilmişdir ki, qadınları Allah taalanın əmanəti olaraq aldınız. Sizin onların üzərində haqqınız olduğu kimi, onların da sizin üzərinizdə haqları vardır.

Biz bir çox xanım səhabələrin İslam tarixindəki şanlı həyatlarına baxdığımız zaman, onların bu dinin yayılmasında necə də böyük səy etdiklərinin şahidi oluruq. Məsələn, bu xanımlar içində Ümmi-Əymən xüsusi şəkildə fərqlənməkdədir. O, Peyğəmbərin (s) doğumuna şahid olmuş və o həzrətin evində böyümüşdü. Əbva kəndində anasız qalan balaca həzrət Məhəmmədi (s) bağrına basdıqdan sonra, ona şəfqət əllərini uzadacaq qədər də vəfalı biri idi. O, bundan sonrakı həyatını da bu mübarək körpəyə həsr etmiş, ona xidmət etməkdən zövq almış fədakar bir insan idi. Bu məziyyətlərinə görə də Peyğəmbərin (s) məhəbbətinə məzhər olan bir qadın idi.

Ümmi-Əymənin fəziləti yalnız Peyğəmbərə (s) xidmət etməsi ilə məhdud deyil. Onun o qədər çox məziyyəti vardır ki, bunlar danışmaqla bitməz. O, əvvəlcə ilk iman edənlərdən biri və iki dəfə hicrət edərək mühacir olmaq şərəfinə nail olmuş imanlı, ixlaslı və səmimi bir müsəlman qadın idi.

Ümmi-Əyməni müsəlmanların gözündə sevimli edən digər bir məziyyəti

də cəsarəti idi. Yaralıları və xəstələri müalicə edib, orduya su daşımaq üçün savaşa qatılan Ümmi-Əymən, Ühüd kimi çətin bir döyüşdə kişilərin qaçıb həzrət Peyğəmbəri (s) yalnız buraxdıqlarını görəndə, qılıncı əlinə alıb Peyğəmbərini (s) müdafiə edəcək qədər qorxmaz idi. O, kişilərin qaçdığını görəndə qaçan bir şəxsə: “Burada cəhrə (ip əyirən alət. - İ. Q.) var! Onu götür, ip əyir! Qılıncını da gətirver mənə. Mən vuruşacağam!” – demiş, sonra da qılıncı əlinə alıb Peyğəmbəri (s) müdafiə etmişdi. Ümmi-Əymən təkcə Ühüddə deyil, bir çox müharibəyə qoşularaq Peyğəmbərini (s) müdafiə etmişdi. Elə bu səbəblərdən idi ki, Peyğəmbər (s) ona “Ey anam!” - deyərək xitab edərkən, onun haqqında “anamdan sonra anamdır”, - deyərək Ümmi-Əymənin şərəfini bəyan etmişdir.

Xanım səhabələr içində Ümmi-Vərəqə xüsusi yerə və məqama malikdir. O, Allah yolunda cihad etməyi və şəhid olmağı çox arzulayan biri idi. Mənbələrdə qeyd edilir ki, Ümmi-Vərəqə Bədr döyüşü üçün ordu hazırlananda Peyğəmbərimizin (s) yanına gəlmiş və “Ey Allahın Rəsulu, icazə versəniz sizinlə birlikdə müharibəyə qatıldım! Mən yaralılarınızı müalicə edərkən, xəstələrə baxardım. Ola bilsin ki, mənə Allah yolunda şəhidlik də nəsib olsun!” – deyərək xahiş etmişdi. Lakin Peyğəmbərimiz (s) heç bir qadının Bədr müharibəsinə qoşulmasına icazə verməmişdi. Amma Ümmi-Vərəqəyə “Vərəqə, Allah sənə şəhidlik nəsib edəcəkdir!” - deyərək müjdə verdi. Bundan sonra Peyğəmbər (s) onu hər gördüyü zaman “Şəhidə”, - deyərək xitab etmişdir.

Xatırladaq ki, Ümmi-Vərəqə dini məsələlərdə məlumat sahibi idi. O, İslamı ən gözəl şəkildə yaşamağa səy göstərirdi.

İslam tarixinin şərəfətli xanımlarından biri də Nəsibə idi. O, Peyğəmbərimizin (s) Mədinəyə İslamı öyrətmək üçün göndərdiyi Müsəb bin Ümeyir vasitəsilə müsəlman olmuşdu. Nəsibə güclü bir imana malik idi. Allahın yolunda həyatını ortaya qoymaqdan çəkinməzdi. Belə ki, o, İslam müharibələrinin ən şiddətli anında özünü Peyğəmbərə (s) sığdıraraq, öz qəhrəmanlığı ilə adını İslam tarixinə qızıl hərflərlə həkk etdirmişdi.

Bütün bu deyilənlərin fonunda bir daha bildirmək istəyirəm ki, İslam ilahiyatşünaslığının, xüsusilə də onun mühüm bir qolu olan hədisşünaslığının inkişafında qadınların böyük rolu olmuşdur. Peyğəmbərin (s) kişi səhabələri olduğu kimi onun qadın səhabələri də olmuş və onlar çoxlu sayda hədisi-şərif nəql etmişlər. Hətta bəzi mənbələrdə belə nəql olunur ki, bir qadın Peyğəmbərin (s) yanına gələrək onun sözlərindən yalnız kişilərin istifadə etdiklərini deyərək öz narazılığını bildirmişdir. Buna görə də Peyğəmbər (s) xüsusi bir gün ayıraraq həmin gündə yalnız qadınların onun məclisinə gəlməyini tövsiyə etmiş və bununla da o, qadınların ondan elm öyrənmələrini təmin etmişdir [6, elm, 36]. Beləliklə, qadın səhabələr Peyğəmbərdən (s) hədis öyrənmiş və öyrəndikləri hədisləri digərlərinə də öyrətmişlər. Hədis öyrənmək üçün səyahət etməyin bütün çətinliklərinə baxmayaraq bəzi qadınlar bu işin öhdəsindən də böyük cəsarət və fədakarlıqla gəlmişlər. Onlar Peyğəmbəri (s) görmək və ondan hədis öyrənmək üçün müxtəlif bölgələrdən səfərə çıxar və o həzrətin hüzuruna çataraq ondan dinimizin etiqad əsaslarını və dini ayinlərin icrasını

öyrənərdilər. Peyğəmbər (s) onları xoşluqla qarşılayar, onların suallarını diqqətlə dinləyər və hər birinin başa düşəcəyi tərzdə dini onlara izah edərdi. Belə müsəfirlərdən biri Qilə bint Müxrimə əl-Ənbəriyyədir.

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonrakı dövrə nəzər saldıığımız zaman da qadınların hədis öyrənmək üçün səfərə çıxdıqlarının şahidi oluruq. Onların əksəriyyəti öz ailə-uşaqları ilə birlikdə müxtəlif bölgələrə səfərlər edir, orada dini maarifə yiyələnir və öyrəndiklərini də başqalarına öyrədərdilər. Əgər biz hədis kitablarına diqqət etsək, orada yüzlərlə xanım ravilərə rast gələr və onların hədis elmindəki yerinin necə də ali olduğunu görürük. Məsələn, IX əsrin iki məşhur hədis mənbəsi “Səhihül-Buxari” və “Səhihül-Müslim” əsərləridir ki, bunların birincisində 31, ikincisində isə 36 xanım səhabədən rəvayətlər vardır. Əgər əl-Mizzinin “Təhzibül-kamal”, İbn Həcərin “Təqribüt-təhzib” və Seyid Əbülqasim əl-Xoyinin “Möcam ricalil-hədis və təbəqatir-ruvvat” əsərlərinə müraciət etsək, burada minlərlə xanım ravilərə və onların rəvayətlərinə rast gələrük. Təxmini hesablamalara görə, təkcə “Kütubus-sittə” əsərlər toplusunda xanımlardan 2764 hədis nəql olunmuşdur ki, bunların da xanım səhabələrdən nəql olunanı 2539 ədəddir. Bu hədislərin 2081 ədədini isə ummulmöminin Aişə bint Əbu Bəkr nəql etmişdir (1). Hətta bəzi alimlər Peyğəmbərin (s) xanımları içində kimin nə qədər hədis nəql etməsi məsələsi də araşdırılmışdır. Müasir hədis tədqiqatçılarından olan Dr. Əffaf bint Əbdülğəfur Həmid “Cuhudul-mərə fi nəşril-hədis və ulumihi” adlı əsərində yazır: “Peyğəmbərin (s) xanımlarından ummulmöminin Aişə 2210, Ümmi-Sələmə 378, Meymunə bin əl-Haris 76, Həbibə bint Əbu Süfyan 65, Həfsə bint Ömər 60, Zeynəb bint Cəhş 11, Səfiyyə bint Heyy bin Əxtəb 10, Cüveyriyyə bint əl-Haris 7, Sevda bint Zəmə 5 hədis nəql etmişlər” [5, 237-240].

Peyğəmbərin (s) əziz qızı Fatimeyi-Zəhranın (ə) “Müşəfi-Fatimə” əsəri hədis elmində ilk qaynaq olmaqla yanaşı, həm də qadınların elm və maarifə necə əhəmiyyət vermələrini göstərir. Bundan başqa Peyğəmbərin (s) xanımları ummulmöminin Aişə bint Əbu Bəkr, Ummi-Sələmə və digərlərinin hədis nəql etmələri də dediklərimizə bariz nümunədir.

Qadınların hədis elmindəki rolu səhabələrlə bitmir. Bu iş təbeunlar dövründə də davam etmişdir. Görkəmli hədis alimi Müslüm bin Həccac Nişapuri təbeun dövründə hər bir şəhərdə yaşayan qadın hədisşünasların adlarını qeyd etmiş 69-u Məkkədə, 8-i isə Mədinədə olmaqla digər bir çox şəhərlərdə yaşamış xanımlar haqqında məlumatlar vermişdir. Müəllifin gəldiyi qənaətə görə təbeunlar içində 100-ə yaxın xanım hədisşünas olmuşdur [10, 52]. Amma tədqiqatçı alim Nüsrəddin Bolelinin araşdırmalarına görə, hicri I əsrdə 246, II əsrdə isə 39 qadın ravi olmuşdur [3, 46-194].

Səlcuq Universitetinin alimi Mehmet Eren “Qadınların hədis elminə qatqıları” adlı kitabında yazır: “İlk əsrlərdən etibarən hədis alimləri qadınlardan da rəvayət etmişlər. Çünki bəzi hədis rəvayət edən şəxslərin müəllimləri arasında bir çox xanım vardır” [9, 89].

Qadın hədisşünaslar içində Azərbaycan xanımlarının xüsusi yeri vardır.

Məryəm bint Kəmaləddin əl-Maraği, onun bacısı Ümmül-Hüseyn və Ümmül-Hüseyn Fatimə Maraği onların öndə gələnlərindəndir.

Son olaraq bunu da qeyd edək ki, qadınlar səhabə nəslindən etibarən, Peyğəmbərin (s) hədislərinin mühafizəsi və sonrakı nəslə öyrədilməsində kişilərlə birlikdə mühüm bir rol oynamışlar. Onların bir çoxu səhabə və tableunların nəsilərindən olmuş məşhur xanımlar vardır. Üstəlik bunların bir qismi təfsir, fiqh və bir çox elmlərin inkişafında da mühüm rol oynamışlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullah Əta Ömər. Dövrül-mərə və cuhudiha fi ilmil-hədis fi əhdis-səhabəvət-tabein (<https://ar.islamway.net/article> saytına istinadən).
2. Azimli Mehmet. Kadınların İdareciliği Konusundaki Rivayete Tarihsel Bağlamda Eleştirel Bir Yaklaşım. İslami Araştırmalar Dergisi, cilt 15, Sayı 3, Yıl 2002. Erişim tarihi: 8 Ağustos 2016, 235 s.
3. Bolelli Nusrettin. Kadınların Hadis İlmindeki Yeri. İstanbul: 1998.- 288 s.
4. Bünyadov Ziya, Məmmədəliyev Vasim. Qurani-Kərimin tərcüməsi. Bakı: Azərnəşr, 1991, 710 s.
5. Əffaf bint Əbdülğəfur Həmid. “Cuhudul-mərə fi nəşril-hədis və ulumihi”. Ummul-Qura Universiteti məcmuəsi, c. XIX, ramazan 1428 h/q.-40 s.
6. əl-Buxari Məhəmməd bin İsmail. Səhihül-Buxari. Beyrut: Darül-cil, 1430/2009.-1513 s.
7. ən-Nisaburi Müslim bin Həccac. Səhihül-Müslim. Beyrut: Darül-kütubil-ilmiiyyə, 1421/2001.-765 s.
8. Quliyev İbrahim. Suallara cavablar (hədisi-şəriflər kontekstində). Bakı: Elm və təhsil, 2016.-691 s.
9. Mehmet Eren. Kadınların Hadis İlmine Katkıları. AÜİFD, cilt XLIV (2003), Sayı I, s. 83-110.
10. Məşhur bin Həsən. İnayətün-nisa bil-hədisin-nəbəvi. Beyrut: 1414/1992.-68 s.

РОЛЬ ЖЕНЩИН В НАУКЕ ХАДИСОВ

И.З.ГУЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

С точки зрения человечества женщины и мужчины одинаковы. Хотя женщины и мужчины равны, но они отличаются по своим физическим строениям. Иначе невозможно утверждать. Потому что тогда не было бы двух отдельных существ, как мужчин и женщин. Напрасно сказать, что женщины и мужчины равны во всех отношениях. Потому что Бог дал женщинам и мужчинам разные качества. То есть с физиологической и психологической точки зрения, природа женщин и мужчин различна. С точки зрения изучения науки, нет никакой разницы между женщиной и женщиной. Потому что Пророк (мир ему и благословение) сказал: «Изучение науки важно для каждого мужчины и женщины». Именно поэтому мусульманские женщины с первых дней ислама работали в различных областях исламских наук. Здесь следует особо подчеркнуть роль азербайджанских женщин.

Среди женщин – хадисоведов особое место занимают азербайджанские женщины. Марьям бин Камаляддин аль – Марагаи, ее сестра Уммуд – Гусейн и Уммуд – Гусейн Фатима – Марагаи занимают первые места среди них.

Ключевые слова: женщин, наук, хадисоведы

THE ROLE OF WOMEN IN SCIENCE OF HADITH

I.Z.GULIYEV

SUMMARY

Man and woman are equal from humanity view point. Woman and man differ according to their physical structure along with being woman and man. It is not possible to pretend otherwise. Because in this case there would not arise two separate beings as woman and man. And it is in vain to say that, the woman and man are equal in all points. Because God has given the separate features to the woman and man. That is, the nature of the woman and man are different from physiological and psychological view point. There is no any difference between woman and man from science learning view point. Because the Prophet (s) ordered: - "It is important for each woman and man to learn science". So, that is why Moslem-women have worked in the different fields of the science of Islam since the initial periods of Islam, and have gained knowledge. Here the role of Azerbaijan women should be emphasized especially.

Azerbaijan ladies have special place among the woman hadith specialists. Maryam bint Kamaloddin al-Maraghi, her sister Ummul-Huseyn and Ummul-Huseyn Fatima Maraghi are their leaders.

Keywords: women, science, science of hadith